

Розвиток комунікативної компетентності та навичок командної роботи («soft skills») у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

*Хомік Оксана Миколаївна¹, Аллахвердієва Наталія Ярославівна²,
Сахарук Ігор Степанович³, Борисюк Олена Степанівна⁴,
Воляннюк Сергій Миколайович⁵*

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Освіта/Педагогіка	378.147:796:37.015.3

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18083688>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретико-методичних засад та обґрунтуванню педагогічних умов розвитку комунікативної компетентності та навичок командної роботи у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Встановлено, що «soft skills» є інтегральними особистісними утвореннями, які поєднують ціннісно-мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти. Обґрунтовано комплекс педагогічних умов: інтеграція «soft skills» у зміст професійно-орієнтованих дисциплін; створення рефлексивно-орієнтованого середовища; моделювання професійних ситуацій через активні методи навчання. Серед методичних прийомів виділено кейс-метод, проєктну діяльність, орієнтовану на командні ролі, та рольові ігри. Сформульовані практичні рекомендації включають впровадження комунікативних кейсів, організацію прес-конференцій та створення міждисциплінарних навчальних команд.

Ключові слова: soft skills, комунікативна компетентність, навички командної роботи, фахівці фізичної культури і спорту, педагогічні умови..

Development of communicative competence and teamwork skills ("soft skills") in future physical education and sports specialists

Annotation. The article is devoted to the study of theoretical and methodological foundations and the justification of pedagogical conditions for the effective development of communicative competence and teamwork skills ("soft skills") in the process of professional training of future specialists in physical culture and sports. In the course of the study, it was

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної культури, спорт та освітніх інновацій, ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права», м.Луцьк, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1145-1274>.

² викладач кафедри фізичної культури, спорт та освітніх інновацій, ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права», м.Луцьк, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4087-7920>

³ старший викладач кафедри фізичної культури, спорт та освітніх інновацій, ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права», м.Луцьк, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6145-4722>

⁴ тренер державної установи «Східний центр олімпійської підготовки з легкої атлетики», м.Суми, Україна

⁵ здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Освітні, педагогічні науки» ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права», м.Луцьк, Україна

clarified that in domestic scientific discourse, soft skills are referred to as “universal competencies,” “flexible skills,” or “social skills.” It was found that communicative competence and teamwork skills are integral personal formations that combine value-motivational, cognitive, and operational-activity components. An analysis of the current state of training specialists in higher education institutions (HEIs) revealed a contradiction between the growing demands of professional activity and the actual unsystematic level of targeted training. There is a shortage of specialized training and objective criteria for assessing communication skills. To overcome this problem, the article substantiates a set of pedagogical conditions, in particular: the integration of soft skills directly into the content of professionally-oriented disciplines; the creation of a reflection-oriented environment with mandatory debriefings; and the modeling of real professional situations through active teaching methods. Among the methodological techniques, the following are highlighted: the case method for developing communicative competence, project activities focused on team roles, and role-playing/business games for training behavioral patterns. Based on these provisions, practical recommendations have been formulated, in particular: the introduction of communicative cases into professional disciplines, the organization of regular press conferences, the use of video analysis of feedback, the creation of interdisciplinary training teams, and the development of a separate practice-oriented training module. The conclusions confirm that the implementation of the proposed pedagogical conditions and technologies will allow for the transition to systematic and effective training of specialists who will be competitive thanks to their perfect mastery of the necessary soft skills.

Keywords: communicative competence, teamwork skills, physical education and sports specialists, professional training, pedagogical conditions, integration.

Вступ

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці висуває до майбутніх фахівців значно ширший спектр вимог, ніж суто професійні знання та вміння. Це особливо актуально для сфери фізичної культури і спорту, де робота безпосередньо пов'язана із взаємодією з людьми: спортсменами, командами, клієнтами, батьками та колегами. Успіх тренера, викладача, спортивного менеджера визначається не лише їхньою методичною підготовкою, а й здатністю ефективно комунікувати, мотивувати, залагоджувати конфлікти та працювати в команді.

Саме тому виникає необхідність формування гнучких навичок («soft skills»), зокрема комунікативної компетентності та навичок командної роботи. Ці компетенції є важливими для професійної успішності та конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Недосконале володіння ними призводить до зниження ефективності тренувального процесу, погіршення командної атмосфери та, як наслідок, до професійного вигорання.

Проблема формування «soft skills» є міждисциплінарною та має прямий зв'язок із низкою важливих наукових і практичних завдань: необхідністю розробки теоретико-методичних засад інтеграції цих навичок у зміст професійної підготовки, підвищенням якості професійної підготовки у закладах вищої освіти та забезпеченням відповідності між кваліфікаційними вимогами роботодавців та рівнем підготовки випускників. Актуальність обраної теми зумовлена об'єктивною потребою суспільства та сфери фізичної культури і спорту у висококваліфікованих фахівцях, які володіють не лише глибокими предметними знаннями, а й досконалими комунікативними та командними навичками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблема розвитку професійних компетенцій фахівців розглядалася у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності висвітлено у дослідженнях Бікус О., Волошиної В., Кузьменко С., Лупак Н., які розкривають її структуру

та критерії оцінювання. Питання командної роботи та групової взаємодії досліджували Бейлз Р., Гарднер Х., Котов В., Левін К., Пометун О., Ярошенко О.

Окремі аспекти розвитку «soft skills» у підготовці майбутніх фахівців різних галузей вивчали Біляковська О., Боровець О., Євтухова Т., Євтушенко В., Коваль К., Левіт Д., Мозгова Г. Що стосується сфери фізичної культури і спорту, тут увага зосереджувалася переважно на методиці спортивного тренування та спеціальних знаннях (О. Сергієнко, В. Платонов). Водночас, важливість психолого-педагогічної підготовки, що включає «soft skills», підкреслюється в роботах Верітова О., Грибана Г., Караулової С., Косенко Н., Коваленко Ю., Опанчука Д., Скорого О., Тищенко В.

На необхідності формування Soft Skills у майбутніх фахівців різних галузей наголошували зарубіжні вчені Апплебі Д., Лукас Б., Роблес М., Герра-Баес С. П., Спенсер Е., Чіаппей К., Чінкве М. та ін

Незважаючи на значний інтерес до цієї проблематики, комплексний підхід до цілеспрямованого формування саме комунікативної компетентності та навичок командної роботи як взаємопов'язаних «soft skills» у фахівців фізичної культури і спорту залишається недостатньо розробленим. У наукових працях нечітко визначені ефективні педагогічні моделі та технології, які враховують специфіку діяльності спортивного фахівця (робота з груповою динамікою команди, взаємодія з конфліктними ситуаціями, публічні виступи). Потребує деталізації механізм інтеграції цих навичок у зміст професійно-орієнтованих дисциплін. Саме цій невирішеній частині загальної проблеми присвячена означена стаття.

Метою статті є дослідити теоретико-методичні засади та обґрунтувати педагогічні умови ефективного розвитку комунікативної компетентності та навичок командної роботи («soft skills») у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання статті*:

- уточнити сутність та структуру понять «комунікативна компетентність» та «навички командної роботи» у контексті професійної діяльності фахівця фізичної культури і спорту;
- проаналізувати сучасний стан та специфіку формування цих «soft skills» у закладах вищої освіти, що готують фахівців зазначеної галузі;
- обґрунтувати та описати педагогічні умови та методичні прийоми, які сприяють цілеспрямованому розвитку комунікативних та командних навичок;
- сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення навчального процесу з метою підвищення рівня «soft skills» у майбутніх фахівців.

Результати

У науковому дискурсі України «soft skills» привернули значну увагу дослідників, що зумовило різноманітність підходів до їхнього теоретичного осмислення та інтерпретації. Українські науковці оперують широким спектром термінів для позначення цього концепту, зокрема: «універсальні компетенції», «гнучкі вміння», «навички успішності», «метапредметні» або «соціальні навички». Soft skills – це такі вміння та навички, які допомагають людям у роботі, навчанні, в успішній самореалізації в різних видах діяльності. Це комплекс неспеціалізованих навичок, які важливі в будь-якій професії, бо вони характеризують особистість фахівця: уміння брати активну участь у роботі команди, проявляти ініціативу, брати відповідальність за свої ідеї та вчинки, адекватне спілкування, висока продуктивність, самодисципліна, емпатія [8].

Біляковська О. стверджує, що «soft skills» – «це універсальні навички, які допомагають професійно розвиватися і будувати успішну кар'єру в будь-якій галузі, зокрема й майбутнім учителям» [2].

У дослідженнях Коваль К. пропонується така класифікація soft skills:

- індивідуальні якості (уміння ухвалювати рішення та вирішувати проблеми, чітко ставити завдання та формулювати цілі, позитивне мислення й оптимізм, орієнтація на кінцевий результат);
- комунікаційні якості (уміння зрозуміло формулювати думки, уміння взаємодіяти з різними типами людей, виконувати роль модератора, відповідати аргументовано, зрозуміло, вчасно і ввічливо, готувати та робити якісні презентації, брати до уваги культурні та міжнаціональні особливості);
- управлінські якості (працювати в команді, об'єднувати та мотивувати команду, навчати та розвивати членів команди, передбачати та запобігати ризикам, чітко планувати та керувати часом) [7].

Комунікативна компетентність є однією з найважливіших «soft skills», яка забезпечує фахівцю фізичної культури і спорту ефективну професійну взаємодію в багатогранному спортивному середовищі. У сфері фізичної культури і спорту комунікативна компетентність набуває особливого значення, оскільки фахівець (тренер, викладач, менеджер) постійно взаємодіє з емоційно зарядженими ситуаціями та різними цільовими групами. Як зазначає В. Платонов, успіх тренувального процесу значною мірою залежить від психологічного клімату, який створює тренер, а це вимагає високої комунікативної майстерності, здатності переконувати, мотивувати та встановлювати довіру [12].

Ефективна професійна комунікація між тренером і спортсменом є невід'ємною частиною та інструментом професійної діяльності. Високий рівень тренерської майстерності досягається завдяки гармонійному поєднанню фахових знань і вмінь зі здатністю до взаємообміну інформацією з усіма учасниками спортивного процесу. Саме комунікативна компетентність забезпечує успішну реалізацію тренерської функції, виступаючи як інтегральне утворення. Воно об'єднує ціннісно-мотиваційний (розуміння важливості комунікації), когнітивний (теоретична готовність) та операційно-діяльнісний (практичні вміння) компоненти [5].

Структура цієї компетентності охоплює три ключові компоненти:

- когнітивний (знаннєвий) компонент, що включає глибоке знання психології спілкування, видів комунікацій (вербальної та невербальної), а також теорії мотивації. Фахівець повинен уміти «читати» невербальні сигнали спортсменів для адекватної оцінки їхнього стану.
- операційний (діяльнісний) компонент, який полягає у практичних уміннях: активному слуханні, веденні діалогу, здатності до конструктивної аргументації, ефективного вирішення конфліктів (наприклад, суперечок у команді) та надання професійного зворотного зв'язку.
- особистісний (ціннісно-мотиваційний) компонент, що відображає особистісні якості фахівця, такі як емпатія, толерантність, самоконтроль та прагнення до взаємодії. Саме цей компонент забезпечує індивідуалізацію спілкування з кожним спортсменом та підтримання позитивного мікроклімату в колективі.

Навички командної роботи – це здатність фахівця ефективно інтегруватися та взаємодіяти з іншими членами групи або штабу для досягнення спільної, часто висококонкурентної, мети. У спорті, де переважають колективні та групові види діяльності, ця навичка є фундаментальною для тренера чи менеджера.

З точки зору соціальної психології, навички командної роботи, як підкреслював Р. Белбін, включають уміння виконувати різні командні ролі та сприяти синергії групи. У контексті фахівця фізичної культури і спорту, ця навичка стосується не лише управління спортивною командою на полі, але й ефективної міждисциплінарної взаємодії (тренер-лікар-психолог-адміністратор) [1].

Структура навичок командної роботи включає:

- співробітництво та координація – це здатність ефективно розподіляти ролі, координувати зусилля всіх учасників команди та дотримуватись спільної стратегії (наприклад, під час розробки тактичних схем або планів тренувань);
- конфлікт-менеджмент та консенсус – важливе вміння виявляти та конструктивно вирішувати внутрішньокомандні конфлікти та суперечки, а також здатність досягати консенсусу при прийнятті ключових рішень, що впливають на результат;
- лідерство та ініціативність – включає здатність брати на себе відповідальність у критичні моменти, надихати спортсменів та колег, а також бути рольовою моделлю, демонструючи професійне та цілеспрямоване ставлення до роботи.

Сучасний стан формування комунікативної компетентності та навичок командної роботи у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти (ЗВО) характеризується протиріччям між зростаючими вимогами професійної діяльності та фактичним рівнем цілеспрямованої підготовки.

Сьогодні українські ЗВО, що готують фахівців у галузі фізичної культури і спорту, визнають важливість «soft skills» на рівні декларацій та освітніх стандартів. Вони часто включаються до списку загальних компетентностей випускника, згідно з рамкою Національної рамки кваліфікацій. Комунікативні навички та командна робота формально присутні у силабусах таких освітніх компонентів, як «Педагогіка спорту», «Психологія спорту», «Організація та управління у сфері ФКіС». На відміну від технічних спеціальностей, сфера ФКіС вже передбачає високий рівень практичної взаємодії (проведення тренувань, суддівство, робота з колективом). Однак ця взаємодія часто розглядається як даність чи побічний продукт методичної підготовки, а не як окрема мета освітнього процесу.

Освітній процес здебільшого орієнтований на передачу hard skills (техніка, тактика, фізіологія, анатомія), тоді як формування комунікативних навичок відбувається несистематизовано. Навчання часто відбувається у формі лекцій, де домінує монологічне спілкування викладача. Це обмежує можливості студентів для відпрацювання діалогічних умінь (активне слухання, аргументація, надання конструктивної критики). Існує дефіцит спеціалізованих комунікативних тренінгів або симуляційних ігор, спрямованих на відпрацювання складних професійних ситуацій (наприклад, спілкування з розчарованим спортсменом, обговорення травми з батьками, конфлікт із суддею). Оцінювання комунікативних умінь рідко є об'єктивним та критеріальним. Воно зазвичай зводиться до оцінки за виступ на семінарі, а не за якість взаємодії та ефективність впливу.

У сфері спорту командна робота є основою, але її формування у майбутніх фахівців також має суттєві прогалини:

- навчальні заняття можуть включати групові завдання, але вони частіше перевіряють здатність до розподілу завдань, а не до справжнього командного синергізму та конфлікт-менеджменту;
- через спортивну специфіку часто культивується авторитарний стиль лідерства (тренер-диктатор), тоді як сучасний спорт вимагає демократичного, ситуаційного лідерства та вміння працювати в поліфункціональному штабі;
- навчальні плани рідко передбачають міжфакультетні або міжспеціальні проекти, де студенти могли б працювати в команді з майбутніми спортивними психологами, фінансистами чи журналістами, що є типовим для сучасних спортивних організацій;
- найбільш невирішеною є проблема розробки та впровадження ефективних педагогічних технологій (симуляції, рольові ігри, кейс-методи), які б інтегрували ці «soft skills» безпосередньо у контекст професійної діяльності фахівця фізичної культури і спорту.

Перехід від інтуїтивного до цілеспрямованого формування комунікативної компетентності та навичок командної роботи у фахівців фізичної культури і спорту вимагає створення комплексу педагогічних умов та використання адекватних методичних прийомів, інтегрованих у навчальний процес.

Ефективність формування «soft skills» значною мірою залежить від організаційно-педагогічного середовища, створеного у ЗВО. Ключові умови, обґрунтовані в науково-педагогічній літературі:

Інтеграція «Soft Skills» у професійно-орієнтовані дисципліни. Як зазначає Гузій Н., комунікативні навички не можуть бути якісно сформовані лише в рамках загальнотеоретичних курсів [11]. Вони повинні бути інтегровані безпосередньо у зміст таких дисциплін, як «Теорія і методика тренування», «Спортивний менеджмент» чи «Спортивна реабілітація». Це забезпечує професійну контекстуалізацію навчання. Наприклад, навичка конфлікт-менеджменту відпрацьовується не абстрактно, а на прикладі суперечок між спортсменами чи конфліктів із суддями, що є типовим для галузі.

Створення рефлексивно-орієнтованого середовища. Формування навичок командної роботи вимагає не лише виконання групових завдань, але й обов'язкової рефлексії щодо процесу взаємодії. На думку А. Лузан, рефлексія дозволяє студентам усвідомити власну роль у команді, оцінити ефективність комунікації та визначити зони для вдосконалення [9]. Слід систематично проводити «дебрифінги» після виконання командних проєктів, де аналізується не результат, а процес прийняття рішень та якість взаємодії.

Забезпечення практичної спрямованості та моделювання професійних ситуацій. Ефективний розвиток компетенцій можливий лише через діяльність. Згідно з працями В. Моляко про активні методи навчання, необхідно забезпечити максимальне моделювання реальних професійних ситуацій у навчальному процесі [10]. Це можуть бути імітаційні ігри (наприклад, проведення пресконференції або перемовин із потенційним спонсором), де студенти змушені застосовувати комунікативні та командні навички під тиском часу та відповідальності.

Для реалізації вищезазначених умов доцільно використовувати активні та інтерактивні методи навчання, які безпосередньо спрямовані на тренування «soft skills»:

Кейс-метод (Case Study) для комунікативної компетентності. На думку О. Спіріна, кейс-метод є одним із найефективніших інструментів, що ставить студента перед необхідністю аналізувати складну ситуацію та обґрунтовувати своє рішення [13]. Для фахівців ФКіС це можуть бути кейси, пов'язані з мотиваційною кризою спортсмена, етичними дилемами або необхідністю публічного захисту позиції. Відпрацювання представлення рішення перед аудиторією посилює навички публічного виступу та переконання.

Проектна діяльність, орієнтована на командні ролі. Для розвитку навичок командної роботи важливі не просто групові проєкти, а проєкти, де ролі чітко розподілені з акцентом на взаємозалежність. Використання підходу Р. Белбіна щодо командних ролей може допомогти студентам усвідомити, що для успіху потрібні не лише лідери, а й «дослідники ресурсів», «виконавці» та «координатори». Це вимагає від студентів постійної внутрішньоконфліктної комунікації та адаптації.

Рольові та ділові ігри для відпрацювання поведінкових патернів. Ці прийоми є незамінними для тренування операційного компонента комунікативної компетентності. Рольова гра дозволяє студентам приміряти на себе різні професійні ролі (наприклад, тренер-початківець, досвідчений спортсмен, спортивний журналіст). Застосування цього методу дозволяє, як стверджує Т. Ямницький, знизити ризик при відпрацюванні складних поведінкових патернів та отримати корекцію від викладача у безпечному навчальному середовищі [14].

На основі обґрунтованих педагогічних умов та аналізу сучасного стану підготовки фахівців фізичної культури і спорту, пропонується низка практичних рекомендацій, спрямованих на цілеспрямоване розвиток комунікативної компетентності та навичок командної роботи у студентів закладу вищої освіти.

Для вдосконалення вербальних та невербальних комунікативних навичок слід запровадити такі заходи:

- впровадження комунікативних кейсів у професійні дисципліни. Замість традиційних завдань, використовувати ситуативні задачі, що вимагають письмового або усного обґрунтування комунікаційної стратегії.
- організація регулярних прес-конференцій та дебатів. У рамках навчальних занять проводити імітацію публічних виступів (наприклад, після вигаданого «матчу» чи «змагання»). Це тренує навички публічного спілкування, аргументації та швидкої реакції на запитання.

Використання відеоаналізу зворотного зв'язку. Записувати на відео фрагменти студентських тренувань чи виступів. Далі проводити аналіз якості комунікації (тон голосу, мова тіла, чіткість інструкцій) з використанням чітких критеріїв. Це, на думку багатьох педагогів, є найпотужнішим інструментом рефлексії.

Для формування ефективних командних навичок та лідерства необхідні системні зміни:

організувати проекти, де студенти зі спеціальностей «Фізична культура» працюють разом зі студентами «Спортивного менеджменту», «Журналістики» або «Психології». Це моделює реальну роботу спортивного штабу та вчить координувати зусилля фахівців різного профілю.

Регулярно проводити ігри, де студенти повинні займати різні командні ролі (лідер, виконавець, критик, генератор ідей) протягом семестру. Це сприяє розумінню функціоналу кожної ролі та гнучкості поведінки.

Оцінювати не лише кінцевий результат командного проекту, але й процес – наприклад, за допомогою рейтингу взаємодопомоги (peer assessment) та анкет для самооцінки ролі в команді. Це зміщує фокус на якість співпраці.

Для реалізації цих завдань необхідно:

Створити короткий, інтенсивний практично-орієнтований навчальний модуль (курс), спрямований виключно на тренування комунікативних, лідерських та командних навичок із залученням спортивних психологів та тренерів-практиків.

Провести спеціалізовані семінари для викладачів кафедри фізичної культури. Вони мають навчитися не тільки викладати матеріал, але й фасилітувати (сприяти) групові дискусії, керувати рефлексією та об'єктивно оцінювати комунікативну поведінку студентів.

Активно залучати хмарні сервіси та платформи для спільної роботи над документами та проектами. Це розвиває дистанційну комунікацію та організаційні навички в умовах сучасного цифрового середовища.

Реалізація цих рекомендацій дозволить перейти до систематичної та ефективної підготовки фахівців фізичної культури і спорту, які будуть не лише висококваліфікованими у hard skills, але й конкурентоспроможними завдяки досконалому володінню комунікативною компетентністю та навичками командної роботи.

Висновки

Проведене дослідження було спрямоване на досягнення мети – обґрунтування теоретико-методичних засад та педагогічних умов розвитку комунікативної компетентності та навичок командної роботи у фахівців фізичної культури і спорту. У результаті роботи було уточнено сутність і структуру цих «soft skills», підтверджено їхню

роль як інтегральних особистісних утворень і виявлено, що у закладах вищої освіти їхнє формування відбувається несистематично. Для подолання цього протиріччя обґрунтовано комплекс педагогічних умов, що включають інтеграцію навичок у професійні дисципліни та створення рефлексивно-орієнтованого середовища, і запропоновано конкретні активні методи, такі як кейс-метод, рольові ігри та міждисциплінарні проекти. Таким чином, основне завдання дослідження виконано, а отримані практичні рекомендації дозволяють перейти до цілеспрямованої та ефективної підготовки конкурентоспроможних фахівців. Перспективи подальших наукових розвідок убачаються у проведенні експериментальної перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов та технологій, а також у розробці стандартизованих діагностичних інструментів для об'єктивного оцінювання рівня сформованості «soft skills».

Список використаних джерел

1. Белбін Р.М. Команди менеджерів. Секрети успіху і причини невдач / перекл. з англ.: НІРРО, 2003. 315 с.
2. Біляковська О. «Soft skills» як необхідна складова якісної професійної підготовки майбутнього вчителя. *Rocznik Polsko-Ukraiński. Uniwersytet humanistyczno-przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2018. Т. XX. S.175-185. URL: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/5918/14_Biljakowska_Rocznik_20.pdf.
3. Бондарчук І. Soft skills, або «м'які навички», для роботи та навчання. Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2020. 120 с
4. Боровець О. В., Яковишина Т. В. Формування Soft skills у майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2022. (3). С.37-42.
5. Грибан Г. П., Скорий О. С., Опанчук Д. Р., Косенко Н. В. Формування професійно-комунікативних компетентностей у майбутніх тренерів з різних видів спорту. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2022. №14. С. 135-143. ISSN 2071-5285.
6. Длугунович Н. Softskills як необхідна складова підготовки іт-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2014. №6. С. 239-242.
7. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. №2. С. 162-167.
8. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. №3(27). С. 137-145.
9. Лузан А.О. Вступ до філософії : навчальний посібник для ВНЗ. Київ: Центр учбової літ-ри, 2013. 136 с.
10. Моляко В. О. , Гулько Ю. А., Ваганова Н. А. Функціонування творчого мислення в інформаційно- віртуальному просторі суб'єкта: монографія / за ред. В. О. Моляко. Київ Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с. <https://lib.iitta.gov.ua/742710>.
11. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / керізн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 432 с.
12. Платонов В. Н. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Загальна теорія і її практичне застосування: посібник [для тренерів] в 2 кн. Київ: Олімп. літ., 2015. Кн. 1. 2015. 680 с.
13. Спірін О.М. Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. №1 (33).

14. Ямницький, В. М. Кожне життя - як творчість (теоретичні аспекти технології розвитку життєтворчої активності особистості). Гуманітарні науки. 2005. №2. С. 116-128.